

Nəriman Həsənzadənin “Atabəylər” pyesində milli yaddaş: dünən və bu gün

Aysun Əsədli

Bakalavr, Humanitar və dillər fakültəsi, Odlar Yurdu Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: aysunasadova99@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-8614-1208>

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli yazıçısı Nəriman Həsənzadənin “Atabəylər” pyesində milli yaddaş, tarixi keçmişimiz və bu günümüzün müqayisəsi tədqiqata cəlb edilmişdir. Araşdırma ilə tanış olmaq şagird və tələbələrin tariximiz haqqında məlumat əldə etmələri və bu əsərdə qarşıya qoyulan tarixi məsələləri düzgün anlaya bilmələri üçün faydalı ola bilər. Məqalədə həmçinin pyesdəki əsas obrazların təhlilinə və onların tariximizdə hansı mövqe tutduqlarına dair məlumatlara da yer verilmişdir. Tədqiqat işinin aparılmasında təsviri, müqayisəli və müşahidə metodlarından istifadə olunmuşdur.

AÇAR SÖZLƏR

milli yaddaş, dünən və bu gün, mənzum faciə

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 17.07.2024

Qəbul edilib: 30.08.2024

National Memory in Nariman Hasanzade’s Work “Atabeyler”: Yesterday and Today

Aysun Asadli

Bachelor, Faculty of Humanities and Languages, Odlar Yurdu University. Azerbaijan.

E-mail: aysunasadova99@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-8614-1208>

ABSTRACT

In the article, the comparison of national memory, history and the present day in the play “Atabeyler” by the Azerbaijani writer Nariman Hasanzade was involved in the research. The content of the play is rich in historical information that has come as a legacy to our modern times. Familiarizing with the research can be useful for pupils and students to learn about our history and to better understand the main issues raised in this work that reflects our history. At the same time, the article includes the analysis of the main characters in the play and their significance in our history. Descriptive, comparative and observational methods were used in conducting the research.

KEYWORDS

national memory,
yesterday and today,
poem tragedy

ARTICLE HISTORY

Received: 17.07.2024

Accepted: 30.08.2024

Giriş

Tədqiqata cəlb etdiyimiz əsərin mövzusu Atabəylər dövlətinin tarixindən bəhs edir. Pyesin məzmunu Azərbaycan dövlətinin XII əsrdə daha mükəmməl inkişafı, azərbaycançılıq, dövlətçilik ideyalarının möhkəmlənməsinə həsr olunmuş və dövlət quruculuğunun çətin bir proses olduğu diqqətə çatdırılmışdır. Əsərdə eyni zamanda Azərbaycanın görkəmli şairi Nizami Gəncəvi və tanınmış memarı Əcəmiyə aid dialoqlar yer almış, Məhəmməd Cahan Pəhləvanın ölümü və ölümündən sonra cərəyan edən hadisələr təsvir edilmişdir. Həmin hadisələr 1186 – 1191-ci illəri əhatə edərək XII əsr tarixi xronikasını əks etdirir.

Əsas hissə

Müasir Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi, xalq şairi Nəriman Əliməmməd oğlu Həsənzadə 1931-ci il fevral ayının 18-də Qazax rayonunun Poylu stansiyasında (indiki Ağstafa rayonu ərazisi) anadan olmuşdur ⁶.

Tədqiqata cəlb etdiyimiz “Atabəylər” pyesini yazıçı 1984-cü ildə qələmə almışdır. Əsərdə Azərbaycanın tarixi keçmişinə, milli şüuruna nəzər salınır, azərbaycançılıq ənənələri təbliğ olunur. Göstərilir ki, *azərbaycançılıq* milli yaddaş, milli şüur, milli maraq, ümumbəşəriyyətin, modernizmin vəhdətidir ⁷.

Əsərdə təsvir edilən hadisələr Naxçıvanda cərəyan edir. Məlum olduğu kimi, Naxçıvan uzun illər Atabəylər dövlətinin paytaxtı olmuşdur. Bu ulu diyar məhz Atabəylər dövründə özünün intibah nümunələri, qüdrətli sənət abidələri və Əcəmi yadigarları ilə diqqət mərkəzində olmuşdur. Tanınmış şair, dramaturq Nəriman Həsənzadənin “Atabəylər” mənzum faciəsi məhz həmin illərin xronoloji bədii nümunəsidir [2, s. 131]. Əcəmi burada qədim Azərbaycan mədəniyyətinin, abidələrinin yaradıcısı kimi təsvir edilmişdir. Əsərdə göstərilir ki, o dövrdə Əcəminin və onun kimi memarların yaratdıqları şah əsərlər olmasa idi, müasir dövrdə Azərbaycan tarixini öyrənə, yaşada bilməzdik. Bu gün gördüyümüz bu abidələr, tarixin izləri ilə zəngin olan memarlıq inciləri o böyük sənətkarların əməyinin bəhrəsidir.

Mənzum faciə şəklində yazılmış bu əsərin ilk misralarında o dövrdə qadına verilən dəyərin şahidi oluruq. Atabəy Şəmsəddin Eldənizin xanımı Möminə Xatunun şərəfinə tikdirdiyi “Möminə Xatun” türbəsi də məhz bu hörmətin bariz nümunəsidir. Həmçinin Nizami Gəncəvinin dilindən verilən aşağıdakı misralar bir Azərbaycan şairinin qadına

⁶ <https://azkurs.org/n-hesenzadenin-atabeyler-pyesinin-tehlili.html>

⁷ <https://sesqazeti.az/news/mia/212607.html>

verdiyi dəyərin göstəricisidir:

Xoşdur bu türbənin hüsnü, camalı,
Susmuş musiqidir, toxunmuş xalı.
Torpağa səcdədir, qadına hörmət,
İnsanı yaradan ana təbiət
Burda sənətkara qısqana bilər,
Daşlara toxunsan, oyana bilər [1, s. 36].

Şair bu misralarla çağdaş dövrümüzdə qadına olan hörməti əks etdirir. Əsərin sonlarına doğru Qızıl Arslanla İncə Xatun arasındakı dialoqlara nəzər yetirdikdə burada da qadının nə qədər uca tutulduğunun şahidi oluruq. Belə ki, İncə Xatunun xainliyinə rəğmən, Qızıl Arslan onu hörmət, ehtiram əlaməti olaraq bağışlayıb sarayında saxlayır. Azərbaycan qadınına verilən dəyər yüzillər boyu davam edən ən gözəl ənənələrimizdəndir.

Əsərdə toxunulan digər vacib məsələlərdən biri də müasir dövr üçün hələ də aktuallığını qoruyub saxlayan mövzu – Azərbaycanın görkəmli şairi Nizami Gəncəvi yaradıcılığıdır. Əsərdə Qızıl Arslan şairin yaradıcılığına böyük önəm vermiş, onu "dahi sənətkar" adlandırmışdır. O, Məhəmməd Cahən Pəhləvanın fərmanına uyğun olaraq, əsərdə adı keçən "Xosrov və Şirin" poemasına görə Nizami Gəncəviyə Həmdünyan adlı kənd və çox sayda hədiyyələr bağışlamışdır. Əsərdə Qızıl Arslan şairin bundan narahat olacağını düşünərək onu qarşılayarkən hörmət əlaməti olaraq musiqinin səsinin azaldılmasını, kef məclisinə ara verilməsini istəmişdir. O, şairin ad-sanının hələ uzun illər var olacağını bildirir. Əsər boyu Nizami Gəncəvinin monoloq və dialoqları sayəsində şahid oluruq ki, o, həqiqətən də, dövrünün mükəmməl şairlərindən biri olmuş, sorağı bütün Azərbaycana yayılmışdır.

Pyesdə dramaturq Nəriman Həsənzadə müasir dövr ədəbiyyatı üçün ən mübahisəli mövzu – Nizami yaradıcılığının dili məsələsinə də toxunmuşdur. Əsərdə şairin Qızıl Arslanla dialoqu əsrlər boyu aktuallığını qoruyub saxlayan bu məsələyə də aydınlıq gətirir:

Şahım, qoy bir şeyi mən xatırladım
Mən də fars dilində yazdım, yaratdım.
Ona hörmətimiz, sədaqətimiz,
Ustad Firdovsinin dilidi, şəksiz.
Şifahi danışiq, göstəriş filan
Yazıya köçürsə, yaşatmır zaman.

Farsın dilindədir dəftərxanalar,
Ana dilimizdə bir yazı axtar?

Yoxdur.

Soruşacaq tarix bir zaman
Bizə mat qalacaq bizi oxuyan.
Sizin vaxtınızda öz diliniz yox,
Fars dili yayıldı, çiçəkləndi, şah
Gedib söz soruşsan birindən əgər
Yalnız fars dilində cavab verərlər.
Nə qan qaraldıram, qibləyi-aləm
Nə qanım qaralır... guşənişinəm.

Şair bu misralarda o dövrdə Azərbaycan dilində yazıb-yaradan şairlərin olmaması səbəbindən farsca yazmaq ənənəsini davam etdirdiyini bildirir. O, şaha öz dilinin deyil, fars dilinin çiçəkləndiyini söyləyir. Görkəmli şairimiz bu dialoqunda həmçinin İran şairi Firdovsinin ustad olduğunu da vurğulayır.

Əsərdə Qızıl Arslanın cavabı da diqqəti cəlb edərək müasir dövrümüzdə işarə edir. O, vaxt gələcək ki, Azərbaycan dilinin hər yerə yayılacağını söyləyir:

Şair, inanıram bir gün gələcək
Azərbaycan dili çiçəklənəcək.
Yeganə sərvətədi bu dövlət, bu var,
Nəsildən-nəslə qalıb yadigar.
Öz böyük oğlunu yetirəcək xalq,
Biz də gələcəyik dünyaya o vaxt
Nizami, ölməzdir sən sənətin,
Canlı bir oğlusan o səltənətin.
Başqadır şairin eşqi, ürəyi,
Çatan əsrlərə sözün səsidir.
Vətən, vətən deyən şair ürəyi
Vətənin ən böyük ərazisidir.
Demə bu söhbətim bir təsəllidir,
Tarixdən misallar sənə bəllidir.

Qızıl Arslan şairlə dialoqunda demək istəyir ki, sadəcə Azərbaycan dilində yazmaq-

la deyil, ürəyi vətən eşqi ilə döyünənlər vətənpərvər şair ola bilərlər. Qəlbi "vətən" deyən bir şair hər zaman sevilər. Buradan aydın olur ki, Qızıl Arslan da Nizami kimi Azərbaycan dilinə dərin məhəbbət bəsləmişdir.

Əsərdə, ümumiyyətlə, yaradıcılığa, sənətə verilən dəyər ön planda göstərilib. Əgər vaxtında o əsərlər yazılmasaydı, sevilməsəydi, indi biz Azərbaycan tarixindən xəbərsiz olardıq. Tarixini bilməyən bir xalq məhvə məhkumdur.

Əsərdə Ruz və Gülaçar arasındakı məhəbbət də onların əsl azərbaycanlı olduğunun göstəricisi kimi qeyd olunmuşdur. Əsl azərbaycanlı qadını olaraq öz fədakarlığını nümayiş etdirən Gülaçar öz sevgisi və vətəni üçün canını fəda edərək yaddaşlara həkk olunur, qəhrəman adını qazanaraq şərəflə ölür. Ruz da vətən sevgisini insan eşqindən üstün tutur və öz ölkəsinə xəyanət fikrindən daşınır.

Məqalədə əsərdəki üç əsas obrazın təhlilinə yer verilir.

Qızıl Arslan – ədalətli Azərbaycan hökmdarı kimi təsvir olunmuşdur. O, İncə Xatunun xəyanətinə baxmayaraq, onu bağışlamış, rəhmli davranaraq onu özünə həyat yoldaşı seçmişdir. Lakin əsl kişiyyə yaraşan hərəkət edərək İncə Xatuna toxunmamış, öz qardaşının namusunu göz bəbəyi kimi qorumuşdur. Burada əsl Azərbaycan kişisinin namusuna sadiqliyi ön plana çəkilmişdir. O, uzaqgörənliyi və tədbirliyi ilə daim çətin sınaqlardan üzüağ çıxmağı bacarmışdır.

İncə Xatun – əsərdə xain qadın obrazında təsvir olunmuşdur. O öz dövlətinə, ailəsinə xəyanət edərək ölkəsinə düşmənə satır. Məqsədi sadəcə öz oğlunu taxta çıxarmaq olsa da, bu əməli ölkə üçün ağır nəticələndir. Qızıl Arslan ona nə qədər rəhm etsə də, bir sözü ilə onu bağışlasa da, o, əməllərinə davam edir. Əsərdəki bu obraz ölkəni dağıtmaq istəyən xarici qüvvələrin, eyni zamanda Azərbaycanın daxilindəki düşmənlərin simvolu hesab olunur. Burada dramaturq "sapı özümüzdən olan baltalar" olmasa, güclü, bütöv Azərbaycan yaratmaq daha asan olardı" fikrini oxuculara çatdırır.

Əsərdəki salnaməçi tərəfindən Nizami yeddinci personaj olaraq belə təqdim edilir: "Azərbaycanın böyük şairi Nizamidir. "Xosrov və Şirin" poemasını Cahən Pəhləvana həsr etmişdir"⁸. Nizami Gəncəvi əsərdə Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin, ədəbiyyatının simvolu olan obraz hesab olunur. Məqalədə onun yaradıcılığının gizli və mübahisəli məqamlarına da aydınlıq gətirilir.

⁸ <https://525.az/news/182668-nizami-genceviye-neriman-hesenzade-baxisi>

Nəticə

Nəriman Həsənzadənin “Atabəylər” mənzum faciəsinin ideya-məzmunu milli yaddaşımız və çağdaş dövrümüzə aid fikirlərlə zəngindir. Məqalədə əsərdə verilən fikirlərə dair şeir parçaları təqdim olunaraq mənası izah edilmişdir. Ümid edirik ki, pyesin mövzu və tarixinin tədqiqata cəlb olunması onun gənc oxucular arasında düzgün qavranılması istiqamətində öz müsbət təsirini göstərəcək.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Həsənzadə N. (2011). Seçilmiş əsərləri. Yeddi cildə, III cild. Bakı, “Promotey”in kitabxanası.
2. Həsənzadə N. (2014). Seçilmiş əsərləri. Yeddi cildə, VII cild. Bakı, “Promotey”in kitabxanası.
3. <https://azkurs.org/n-hesenzadenin-atabeyler-pyesinin-tehlili.html>
4. <https://525.az/news/182668-nizami-genceviye-neriman-hesenzade-baxisi>
<https://sesqazeti.az/news/mia/212607.html>